

ЕТНИЧКИ ИДЕНТИТЕТ ГОРАНАЦА*

Ударни проблем етничке и историјске драме Горанаца представља снажно очување и чување етничког идентитета у суштини као одређујућег симбола преко кога се успостављају њихове етничке границе и суверенитет. Етничку заједницу Горанаца чине четири основна конститутивна обрасца: биолошки, друштвени, егзистенцијални и духовни, који одређују етничку заједницу тоталног типа и особеног идентитета. Покушаћемо да скицирамо теоријске премисе у сагледавању горанског етничког идентитета.

Овај крупан и доста сложен проблем није могућно на задовољавајући начин обрадити и објаснити ако се претходно два појма - *етнички идентитет* и *етнички персоналитет* јасно дефинишу и не суоче један с другим, пошто се у пракси преклапају. Та уска корелација значајна је за обликовање слике о идентитету уопште.

Етнички персоналитет јесте појмовна схема индикативно изведена из конкретних података који се могу сврстати у два не баш особена типа. Први тип података проистиче из непосредно посматраног понашања које се издваја као нешто типично за горанску етничку групу. Такво понашање није просто људско понашање, будући да се елементи укупног могућног људског репертоара које оно обухвата користе не особен начин. Други тип конкретних података везан је за непосредно посматрано вербално понашање које чине уопштавања о етничком персоналитету што их дају информатори који се понашају као само-етнографи, како их је једном приликом назвао De Vos и Romanucci-Ross³⁰.

Кад се етнички персоналитет свесно примењује у понашању, постоји склоност да буде доживљен као примена оне врсте модела етничког идентитета који је, по логици ствари, већ контаминиран моделом етничког персоналитета. У многим случајевима теже је неку несмишљену, спонтану актуелизацију извесног аспекта етничког персоналитета препознати као такву него сам чин којим се она свесно испољава.

* Аутор: Академик Драгослав Антонијевић

³⁰ De Vos, Romanucci - Ross L. (1975), *Ethnic Identity*, Palo Alto, стр. 45.

Етнички идентитет је знатно теже дефинисати у уско логичком смислу него етнички персоналитет, будући да га овај потоњи у пракси тако често и тако злоупотребно контаминира. Етнички идентитет се најпре мора строго логички размотрити, упркос томе што такво, чисто логичко разумевање етничког идентитета нема готово никакву непосредну практичну примењивост. Њега ипак ваља дефинисати да бисмо, с једне стране, објаснили начин на који га етнички персоналитет контаминира, а с друге стране, како он функционише и пошто је до те мере контаминиран.

Етнички идентитет ни логички ни оперативни није из података индукцијом добијено уопштавање. У најужем смислу, он чак није ни идеалан модел. Он је тек изум за сортирање (класификацију). Он у начелу нема никакву везу с начинима понашања, без обзира на то да ли је то понашање које је теренски истраживач непосредно посматрао или оно о којем исказ даје информатор. Али, оно што је најбитније, етнички идентитет мора бити савим исказив и исказан од стране самог етноса.

Исто као етнички персоналитет, могли бисмо замислити и *етнос* чији је етнички идентитет истоветан његовом поимању људског идентитета. Али, чак и тако чист етнички идентитет може настати само из суочавања с "другим" и уз разликовања од њих, при чему је "другима" приписан другачији етнички идентитет.

Још од *Франсиса Бекона*, па до наших дана, са *Исаком*, *Гларесом*, *Маинком* и другима, створена је теза да идентитете етничке групе чини већ готов скуп наслеђених дарова и идентификација који сваки појединац дели с другима од тренутка кад је, игром случаја, рођен у породици у којој је рођен, у датом тренутку и на датом месту. Прво је ту само бебино тело, све оне заједничке физичке карактеристике групе стечене преко родитељског гена, све оно што проистиче из другог процеса селекције, из оног што је *Рене Дибо* назвао "биолошким сећањем на прошле ствари"³¹.

При првом удисању, у тренутку кад чује први звук, осети први додир, новорођенче почињу даривати свим оним што га очекује у тој породици у то време и на том месту. То је заједнички иметак групе чија та беба постаје члан, друштвене одлике које је *Ериксон* назвао "заједничким истостима" а које својим сложеним путевима учествују у стварању идентитета појединачног ега³².

Беба коју су добили Горанци, што је догађај који за новорођенче не подразумева учешће већ пасивно искуство, сматра се Горанцем. Дакле, рођењем, она добија горански етнички идентитет. Иако се зна да га она мора стећи кроз једну крајње строгу обуку, током растења, о чему сви Горанци нашироко говоре. Иде се чак дотле, па се сматра да једна горанска беба има горански темперамент ("предиспозицију") још у мајчиној утроби.

³¹ Isaac M. (1975), *Idols of the Tribe, Identity and Political Change*, New York, стр. 38.

³² Ericson E. (1975), *Identity, Joth and Crises*, New York, стр. 59.

Етнички идентитет не представља, бар не у теорији, постојање субидентитета. Мушкарци, жене и деца су сви подједнако Горанци кад је у питању њихов етнички идентитет, не може бити мање или више Горанац, ни добар ни лош, ни мушки ни женски. Или си Горанац или то ниси. Отуда је етнички идентитет популација типа све или ништа до те мере да се појам типичности једноставно не појављује ни у једном тренутку дискурса који се на њега односи.

Будући да је *етнички персоналитет* уопштавање индуктивним путем изведено из података о понашању и може се рећи да описује или тачно представља неке основне аспекте личности код Горанаца. Мада је појмовни модел горанског етничког персоналитета исправан саздан на основу извесних, у Гори уобичајених начина понашања они су постали из њега изведени чим је модел начињен.

Међутим, *етнички идентитет*, није уопштавање индуктивно изведено из података о понашању, не може се сматрати да он описује или тачно представља ма који основни аспект личности неког Горанца. Али, многе активности указују да се може сматрати природном актуелизацијом тог чистог етничког идентитета, односно може се рећи да оно изражава етнички идентитет. Он постаје модел, по свом садржају мање или више сагласан персоналитету или сасвим одвојен од њега у равни логичког статуса. Чим се почне оперисати, као што се у пракси то мора чинити, логичним моделом етничког идентитета који настаје на основу многих одредница (језичких, биолошких, културних и др.) и сазнања да постојање других у суседству на међи (Албанци), са сасвим различитим етничким карактеристикама, неизбежно се појачава и дефинитивно дају горанским етничким обележјима посебне вредносне конотације, које им одређују коначну особност и самосвојност.

Има много веома важних аспеката примене етничког идентитета Горанаца. У понашању, рецимо, које изражава етнички идентитет постоји већа склоност ка ритуалности. Нарочито се испољава у ритуалима животног циклуса (рођење, сунет, свадба), а ништа мање о Ђурђевдану. У њима, поред осталог, долази до изражаја богата палета психолошких феномена из којих избијају индивидуална и колективна свесна и подсвесна одређења.

Из многих разлога горански етнос, да би себе идентификовао, мора се разликовати од суседа. Из његове културе изабрали смо оне одређене знакове и симболе које су чини нам се веома важни за разграничење према суседним етничким групама. Наравно, то разграничење није једном заувек дато. То је трајан процес у коме суделује цела етничка заједница и појединци. Свакако су најјача она одређења када се појединац сам идентификује као Горанац (персонални идентитет), али прихватајући заједничке критери-

јуме вредности и процењивање, стварајући како каже *Барт* осећај да особе из једне групе "играју исту игру"³³.

Ако зајемо у оне архаичне дубине, до времена када је "индивидуални тип био готово потпуно стопљен са генетичким типом", када појединац није могао да схвати себе као индивидуу одвојену од своје групе, тај доживљај представља највиши степен идентификације са заједницом, са свим њеним припадницима, што се може означити именицом "МИ". Дакле, етничка свест се испољава углавном у доживљају сопственог идентитета као колективног идентитета, у доживљају који се може изразити формулом: ЈА сам МИ³⁴.

Најјачи идентитет чини сам *горански језик* - зову га "нашински". Он је инструмент изражавања заједничког фонда појмова коме оне дају форму помоћу речи и синтетичког облика који су током времена прилагођени ономе што треба исказати и пренети другом. Језик Горанаца остаје као дискурс етничког идентитета и снажан утук у одбрани од асимилације и тежње насилника, да им промене лична имена и убележе их у матичне књиге као албанска.

Човек из горанске средине, бар док је присутан у њој, не може лако себе замислити изван оквира своје етничке групе којој припада. То је једно веома архајско понашање које не допушта појединцима, члановима дотичног друштва, да док су у својој средини до краја развију своју личност, ослободивши је и несвесног колективног понашања. Међутим, горанска етничка група не живи у изолацији (константно печалбарство и стална запосленост на страни, школовање и сл.), природно допушта да је човек ове средине у извесном погледу слободан од многих ланаца и спона што тиште модерног човека, али можда није свестан своје индивидуалности и своје личности јер не може лако себе замислити изван оквира етничке заједнице којој припада јер, да је другачије, не би имао свест о себи и свом пореклу као посебном ентитету, а њени чланови не би развили сопствени и специфични етнички идентитет.

Поменимо брачне обичаје, који у својој аутентичној разуђености испољавају изузетну архајску магијско-религијску праксу, током свадбе сведену на три ступња *обрета прелаза (rite de passage)*, сепарација, маргинализација и агрегација, али и нешто више од овог модела, свадба Горанаца у целини сагледана даје посебан лик и драж лепоте и опуштања у изузетним весељима и забавама.

Иако горанска села више не живе у економској и социјалној аутархији, него у веома живој комуникацији са спољним светом, ипак се истовремено ствара брана "међа" према суседима која село изолује. На тај на-

³³ Barth F. (1969), *Ethnic Groups and Boundaries*, Boston, стр. 35.

³⁴ From E. (1980), *Zdravo društvo*, Beograd, стр. 82.

чин се успоставља динамична равнотежа између различитих сила у широком варијетету модела.

У свим тим структурама локална аутархија у сваком погледу није ништа мања. Сеоска заједница се мора организовати како би пружила отпор продору глобалног друштва. Мигранти иду у спољни свет како би ојачали свој материјални положај. Никада се у село нису враћали са страном женом. Односи с непосредном околином осигуравају брану којом се чува културна, социјална, и, оно што је најважније, етничка особеност и идентитет. Та аутархија целине јесте услов одржавања и механизам обнављања етничке и културне хомогености, и то у мери у којој разлика у односу на остале јача осећање личног (персоналног) идентитета и дух групног корпуса. Због тога се Горанац утолико више осећа привржен свом селу и својој стносу.

Сасвим је разумљиво, да је ислам, као религија и поглед на свет, дао Горанцима и нека специфична обележја. Међутим нисмо учили никакве екстреме у томе, па ни појаве изузетне исламске bigotности, ни код старијих генерација ни код млађих нараштаја. И то је једна од занимљивих особина Горанаца. Овде се треба подсетити на историјске чињенице: прелазак на ислам Горанаца хришћана појачао се под притиском, нарочито после Велике сеобе Срба 1690. године.

До данас су делимично сачувана сећања на хришћанску обредну праксу. На Божић се кува кукуруз и дели комшијама. Храстовим гранчицама ујутру на Божић ките врата на кући и економским зградама. Меси се божићни колач у који се ставља метални новчић. Онај ко добије комад колача у коме је новчић, сматра се да ће бити срећан целе године.

Ђурђевдан је без сумње највећи празник Горанаца, који у себи обједињује паганске и хришћанске елементе. Једну од најважнијих улога у ђурђевданском обичају Горанаца заузима култ вегетације. Одлазак у поља и шуме у рану ђурђевданску зору, да колективно и у складу са партиципационим законима етничке заједнице, наберу разно биље и лековите траве, има онај најнепосреднији имитативно-магијски значај. Снажан магијски набој воде огледа се у раним јутарњим часовима, кад се чељад умива или купа подом са ђурђевданским биљем и обавезним јајетом у њој, ради здравља. Јајетом протрљају лице, нарочито деци, такође се прскају водом на реци. Убраним биљем ките врата и капије, и то нарочито врбовим гранчицама.

У Гори је асимиловано певачко благо са читавог Балкана, што су потврдила вишегодишња истраживања. У горанском женском двогласном певању од три до пет тонова изражава се секундно сазвучје у паралелном кретању и у кретању у једном правцу из приме у секунду и из секунде у приму, са завршним извикивањем на "И". Изводе га по две Горанке или по четири, загладане у једну тачку у особеној пози, сливајући своје гласове као у један. Ово двогласно певање жена у консонантној концепцији секун-

де као вертикалног интервала између два гласа, представља најстарије музичко наслеђе Горанаца.

У орском стваралаштву откривамо наслагe читавих векова. Женске обредне игре с певањем, са два корака удесно, а једним у лево, један су од најстаријих типова орске игре на Балкану. А мушка кола уз гоч и зурле, поглавито о свадбама, приликом одласка у печалбу и сличним свечаним пригодама, показују изразито уживљавање, како ритмично тако и пластично.

За крај треба још нагласити чињеницу: наведени примери, имплиците показују да се у етничком наслеђу Горанаца сучељавају и преклапају неколики културни слојеви: старобалкански, српски, оријентални и други, који дају особено духовно и материјално обележје Горанцима, чиме се они и разликују од култура ближих и даљих суседа.

Упркос савременим променама и процесима који трају под утицајима модерног доба, Горанци успевају да очувају своје етничко обележје и етнички идентитет, оличен, као што смо показали, дубоком архаиком, аутентичним структурама и животворним функцијама. Познату социолошку тезу да савремени развој (индустријализација, урбанизација, школство и сл.) доводи до опште животне и културне хомогенизације друштва у простору, "*горански синдром*" на делу оповргава. Горанац непрекидно витализира свој етнос и етнички идентитет на тај начин чврсто брани своје "етничке међе", како према непосредним суседима тако и према друштву у целини.